

Joanna Joachimiak-Prażanowska

(Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz,

e-mail: jop@autograf.pl)

O WAHANIACH W DOBORZE SPÓŁGŁOSEK SZEREGU SZUMIĄCEGO, SYCZĄCEGO I CISZĄCEGO W MIĘDZYWOJENNEJ POLSZCZYŹNIE „KURIERA WILEŃSKIEGO”

Wileńszczyzna – jako jeden z obszarów dawnych Kresów północno-wschodnich (obok kowieńskiego) do dziś pozostaje zróżnicowana zarówno pod względem etnicznym, kulturowym, jak i językowym. Jest ona – jak zauważa Józef Porayski-Pomsta:

wyjątkowa pod tym względem. Po pierwsze dlatego, że w porównaniu z innymi obszarami wschodnimi dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, tu najwcześniej kształtowało się współczesne poczucie świadomości i odrębności narodowej – i to zarówno wśród Litwinów, jak i wśród Polaków. Po drugie zaś dlatego, że na Wileńszczyźnie – jak nigdzie indziej w takim stopniu – pozostała zwarta społeczność polska, dla której nierzadko język polski jest nie tylko językiem ojczystym, ale także jedynym językiem używanym w komunikacji [Porayski-Pomsta 1999, 9].

Poliszczyzna wileńska, czyli język polski funkcjonujący na terytorium Wileńszczyzny (Wilno wraz z południowo-zachodnią Litwą), ma dość bogatą dokumentację w postaci wartościowych prac i artykułów.¹ Dotyczą one jednak głównie historii² i stanu obecnego³ dialektu kulturalnego.⁴ Dotkliwie brakuje jeszcze prac poświęconych wileńskiemu wariantowi języka polskiego w dwudziestolecium międzywojennym.⁵

¹ Zob. obszerną bibliografię, którą sporządziła Zofia Sawaniewska-Mochowa [1991, 223–254; 1995, 265–282] oraz Jolanta Mędelka [MędJP-II 2000, 617–649; MędJP-III (1) 2004, 1024–1071].

² Por. też ważniejsze opracowania z tego zakresu: Turska [1930]; Trypućko [1955; 1957]; Kurzowa [KurzW 1993].

³ Zob. m.in. prace: Mędelka [1993], MędPW [1999], MędJP-II [2000], MędJP-III (1) [2004], Dawlewicz [2000], Masojć [2001] oraz artykuły: Nagórko [1992], Sordyl, Witkowski [1993].

⁴ W niniejszym artykule określenia *dialekt kulturalny* używam w takim rozumieniu, jakie zaproponowała Zofia Kurzowa: „(...) jest to pewien upowszechniony w warstwach wykształconych (kulturalnych) sposób realizacji języka ogólnego z zachowaniem tylko pewnych, najsilniejszych cech dialektalnych” [Kurzowa 1985, 106].

⁵ Por. m.in. monografię z tego okresu: Szwed [SzwM 1931] oraz artykuły: Nitsch [1925]; Turska [1930]; Sykulski [1935/36].

Celem artykułu jest prezentacja wybranych północnokresowych zagadnień fonetycznych z zakresu konsonantyzmu,⁶ mianowicie wahań w doborze spółgłosek szeregu szumiącego, syczącego i ciszącego, występujących w polszczyźnie „Kuriera Wileńskiego” w latach 1924–1939. Materiał językowy pochodzi z gazety codziennej, wydawanej w stolicy Wileńszczyzny niemal przez cały okres międzywojenny, adresowanej do mieszkających tam Polaków.

Dziennik ten należał do pism o często zmieniającym się, lecz stosunkowo dużym formacie. Najmniejszy był pierwszy rocznik (format 44,5 × 23,5 cm), następne roczniki stopniowo zwiększały swoje wymiary, by w roku 1939 osiągnąć format 55 × 37,5 cm. Informacje zamieszczane na łamach „Kuriera Wileńskiego” ujmowano w stałe bloki tematyczne, np. *Wiadomości polityczne* (publikowano tu wywiady z przedstawicielami Rządu Polskiego, Sejmu i Senatu, streszczenia rozmaitych wystąpień i przemówień, w późniejszych rocznikach podawano też najświeższe informacje z debat sejmowych), *Wiadomości bieżące* (przemianowane na *Kronikę*), *Zbliżka*⁷ i *zdaleka* (m.in. aktualności ze świata medycyny, ciekawostki z życia zwierząt), *Przegląd Prasy*, *Kratki sądowe*, *Teatr i muzyka*. Z czasem na stronach gazety pojawił się dział *Ze świata kobiecego*, poświęcony głównie najnowszym trendom mody w Polsce i za granicą. Ogólnie trzeba stwierdzić, że „Kurier Wileński” był pismem redagowanym starannie, reprezentującym stosunkowo wysoki poziom merytoryczny i literacki.

Mimo że język pisany nie odzwierciedla zjawisk fonetycznych w takim stopniu jak język mówiony,⁸ to zgromadzony materiał odbija jednak liczne fakty lokalnej wymowy. Częste mieszanie bądź pomijanie znaków diakrytycznych nie stanowi wyłącznie potknięć graficznych ani błędów druku. Wiele świadczy o tym, że zakłócenia na poziomie fonetycznym występujące w badanym okresie są świadectwem regionalnej wymowy północnokresowej.⁹

⁶ Z braku miejsca prezentuję tu zaledwie część zebranego materiału, w minimalnym zakresie przedstawiam też konteksty ilustrujące funkcjonowanie danego zjawiska.

⁷ Zachowuję pisownię oryginału.

⁸ Temat badania wymowy na podstawie grafii poruszyła już badaczka tekstów XVII-wiecznych, analizując ich warstwę fonetyczną. Por. wypowiedź Alicji Pihan-Kijasowej: „(...) pisownia druków staje się podstawą do wyciągania wniosków z zakresu fonetyki. Niebezpieczeństwa wynikające z takiej metody badawczej są oczywiste i w nauce wielokrotnie sygnalizowane, jednak w odniesieniu do przeszłości językowej jest to ciągle metoda podstawowa, zwłaszcza przy braku lub skąpych ówczesnych wypowiedziach na temat różnych szczegółów fonetycznych” [PihLP 1999, 40].

⁹ Okazuje się, że Polacy z Kresów północno-wschodnich również i dziś zdają sobie sprawę z oddziaływania specyficznej fonetyki kresowej na tworzone przez nich teksty, a w szczególności na ich ortografię. Por. refleksję zawartą w jednym z tekstów zarejestrowaną przez Elżbietę Sękowską: „Być może niechęć do pisania

W celu egzemplifikacji przytoczonych faktów fonetycznych korzystam z następujących prac: rozprawy Alicji Pihan-Kijasowej (PihLP),¹⁰ dotyczącej XVII-wiecznej literackiej polszczyzny północnokresowej, Haliny Turskiej (TurJCh) i Józefa Trypućki (TrJS-I), opisujących język osobniczy pisarzy i poetów, związanych z Kresami w XIX i XX wieku, studium Haliny Turskiej (TurOP) traktującego o swoistych cechach regionalnych języka polskiego na obszarze Wileńszczyzny oraz monografii Zofii Kurzowej (KurzW), będącej „najpełniejszym, jak dotąd opisem polszczyzny północnokresowej od XVI do XX w.”.¹¹ Sporadycznie przywołuję dane ze źródeł normatywnych i innych opracowań (m.in. SWil, SzWM, DwiJB). Odwołuję się także do szaty językowej wileńskiej prasy powojennej (radzieckiej) (MędpW, MędpJP-II i MędpJP-III), aby sprawdzić, czy dana zmiana pojawiała się tylko w badanym okresie, czy pozostawała w obiegu w latach późniejszych.

W niniejszym artykule przedstawiam te wahania w systemie spółgłoskowym, które w badanym materiale odznaczały się stosunkowo dużą frekwencją. Osobno omawiam mieszanie spółgłosek szeregu szumiącego i syczącego, w drugiej zaś kolejności wahania szeregu szumiącego i ciszącego.

Mieszanie spółgłosek szumiących i syczących

1. Spółgłoska **š** jako odpowiednik ogpol. **s**:

a) w grupach spółgłoskowych:

w wyrazach obcych: (...) *wolny od głośnego „szkandalu”* (...) – 35/80/5;¹² (...) *spadł z toru na szkarpe* (...) – 38/80/7; (...) **szmalec wieprzowy** (...) – 24/43/4 oraz 28/150/1, 29/140/4;

w wyrazach rodzimych: *Meble w wielkim wyborze: (...) krzeszła wiedeńskie* (...) – 24/84/4;

b) w pozycji interwokalicznej: (...) *skradli paszące się na polu (...) krowy* – 24/87/4.¹³

2. Spółgłoska **s** jako odpowiednik ogpol. **š**:

a) w grupach spółgłoskowych:

w wyrazach obcych: (...) *kazał skielety* (...) *na cmentarzu pogrzebać* – 24/40/2; (...) *na skunerze nikt nie dawał znaku życia* – 38/161/5; (...) *sypie się piasek między sprychami* (...) – 24/152/2; (...) *rzuca się na stalugi różne linie krzywe* (...) – 28/160/2;

w wyrazach rodzimych: *Minister (...) jest ciężko ranny* – 29/160/2; *Każdy znajdzie dla siebie dobrą książkę* (...) – 37/130/8; (...) *na-*

po polsku jest spowodowana świadomością błędów, które się popełnia. Wstyd, że coś wyjdzie nie w porządku, wymowa wpływa na pismo” [Sękowska 1998, 128].

¹⁰ Rozwiązanie wprowadzonych skrótów zamieszczam na końcu artykułu.

¹¹ PihLP 7.

¹² Liczby oznaczają kolejno: rok wydania „Kuriera Wileńskiego”, numer i stronę.

¹³ Por. w KurzW 239 zapis *paszę*.

- padnięty został przez 2-ch nieznajomych mężczyzn* – 24/76/3; *On nie mieszka w chacie (...)* – 37/260/5; (...) *spadł na dno piaszczyste (...)* – 27/1/3; (...) *świszczący oddech (...)* – 25/40/4;
- b) w pozycji przed samogłoską: *A nasa chata pod lasem – chwali się (...)* – 37/260/5; (...) *sanując naszą wieś, liczymy się (...)* pod każdym względem (...) – 34/60/2 (2 razy) oraz 25/1/1; (...) *soferzy kursujących w Wilnie autobusów (...)* – 24/100/3; (...) *został ustawiony (...)* na **osie** Wilno – Niemenczyn przystanek autobusowy (...) – 26/240/4;
- c) w wygłosie: **Ponieważ** pożyczki wydawane są rolnikom (...) – 29/10/2.
3. Spółgłoska **ż** jako odpowiednik ogpol. **z**:
- a) w grupach spółgłoskowych: (...) *pozostawienie biskupa (...)* na wolności nie **ożnacza** (...) zaniechania ścigania sądowego – 26/20/1; (...) *poniosły śmierć wskutek zmarznięcia* – 34/40/1; (...) *gdyby środowowe wyniki były takie, jak wczoraj dopiero żrezygnuje* – 24/136/1;
- b) w innych pozycjach: (...) *wypiła jakiegoś gryzącego płynu* – 24/79/3; **Nieraz** ją (...) *wymyślałem (...)* – 24/136/3; (...) *będą nagrodzone dyplomami (...)* **oraż** żetonami pamiątkowymi – 24/12/3; *Dzierżyński wykazywał, że wojna obecnie leży w interesach władzy sowieckiej (...)* – 24/37/2; *Sprzedam willę że wszelkimi wygodami (...)* – 27/60/4; (...) *był zupełnie pijanym (...)* – 26/250/4.
4. Spółgłoska **z** jako odpowiednik ogpol. **ż**:
- a) w grupach spółgłoskowych: [Pantofelek] *odpowiedni do każdego (...)* stroju – 32/120/4; *Warunki przetargu można otrzymać w (...)* Dyrekcji (...) – 29/250/4; (...) **możność** wzniecenia w całej Europie pożogi rewolucji (...) – 24/45/1; (...) *przy (...)* **zwirem** usypanym peronie (...) – 29/140/3;
- b) w innych pozycjach: (...) *wykradli bizuterję* – 24/69/3; (...) *zmarznięte ich ręce, schowane w rękawy kozuchów (...)* – 27/1/4; **Nozycami** przez prasę – 32/190/3; (...) *jego siostrę oraz służącą związali (...)* – 24/80/4; **Uposazenia** urzędnicze – 29/10/2; **Zadnych** zająć nie było – 26/100/3; *Rewelacyjny program „Zegnamy Wilno”* – 38/270/8; **Zelazny** zapas produktów (...) – 39/241/4; (...) *Garnki zeliwne emaljowane (...)* – 24/101/4; **Zycie** przedwyborcze miasta (...) – 33/140/1; **Zywności** mamy pod dostatkiem – 39/246/4 oraz 12 przykładów.¹⁴
5. Spółgłoska **č** jako odpowiednik ogpol. **c**: (...) *wokół porozrzuczana słoma (...)* – 32/180/3; (...) *właściwości mikrobów, tworzących się w rzecze (...)* – 28/210/3; (...) *kupiectwo i rzemieślniczy stoją wobec (...)* ważnego (...) zagadnienia (...) – 28/220/2.¹⁵

¹⁴ Zob.: 24/35/1, 24/45/2, 24/70/1, 28/30/4, 28/70/3, 28/80/5, 29/110/2, 37/320/12, 38/10/1, 39/36/3, 39/100/2, 39/120/2.

¹⁵ Por. też zapis w Kurzw 239.

6. Spółgłoska **c** jako odpowiednik ogpol. **č**: *Tak „zmienili się casy”* – 34/140/3; *Taki to był cłowiek* – 37/200/4.

Wahania repartycji spółgłosek szumiących i syczących, charakterystyczne dla dawnego języka ogólnopolskiego, na Kresach występowały częściej i utrzymywały się dłużej [zob. KurzW 101–104 i 238–239 oraz MędJP-II 39–40].

Wymiany *š // s*, stosunkowo licznie poświadczone (zwłaszcza w wyrazach obcych) w innych źródłach północnokresowych, znalazły też odzwierciedlenie w „Kurierze Wileńskim”, ale nie są w nim najczęstsze. Największą bowiem frekwencją (łącznie 36 przykładów) odznaczają się tu wahania *ž // z*, które z kolei w innych drukach z Kresów północno-wschodnich spotyka się rzadko [zob. KurzW 102 i 239; por. też PihLP 159–163]. Wprawdzie w grupie tej zdecydowanie przeważają zapisy z zamiast *ž*, o których fonetycznym charakterze można wątpić, z drugiej jednak strony stosunkowo liczne postaci z *s* zamiast *sz*, a także liczne formy z substytucją odwrotną: *ž*, *sz*, *cz* zamiast *z*, *s*, *c* wskazują, że część osobliwych grafemów odzwierciedla swoistą wymowę. W badanym okresie podłoża wahań spółgłosek zębowych i dźwiękowych można jeszcze upatrywać w braku stabilizacji normy, ale można też traktować niektóre z tych zmian jako przejaw mazurzenia (formy z osobliwą spółgłoską dźwiękową byłyby wówczas skutkiem przesady poprawnościowej). Wprawdzie mazurzenie nie jest charakterystyczne dla polszczyzny kresowej [zob. KurzW 102–104], jednakże w dwudziestoleciu międzywojennym Wileńszczyznę zamieszkiwali stosunkowo licznie Polacy pochodzący z innych dzielnic kraju (np. osadnicy wojskowi i ich rodziny), w których idiolektach cecha ta mogła się zachowywać i przedostawać do tekstów drukowanych.

Wahania spółgłosek szeregu syczącego i szumiącego odzwierciedliły się także w powojennej prasie wileńskiej, znacznie jednak słabiej niż w „Kurierze Wileńskim” [zob. MędJP-II 39–40 i MędJP-III 63–65; por. też w MędPW 31 odosobniony przykład z „Prawdy Wileńskiej”: *sztoperę*]. Jedynie wymiany *s // š* w wyrazach obcych są liczniejsze niż w badanej gazecie (ale formy z *š* mają odpowiedniki w języku rosyjskim, mogą więc być pożyczkami leksykalnymi). Zaledwie kilka wyrazów ze spółgłoską osobliwą poświadczonych w „Kurierze Wileńskim” występuje też w prasie powojennej, por.: *szmalec*,¹⁶ *paszące*,¹⁷ *piaszczysty*, *sprychy*, *stalugi*, *zycie*.

W rocznikach „Kuriera” wydawanych w latach 30. pojawiło się znacznie mniej przykładów ilustrujących wahania spółgłosek szumiących i syczących niż było ich w rocznikach z lat 20. (lata 20. – 42, lata 30. – 23).

Wahania spółgłosek szumiących i ciszących

¹⁶ Postać ta jest rozpowszechniona także w dzisiejszej polszczyźnie etnicznej.

¹⁷ Używane współcześnie na Wileńszczyźnie [zob. DwiJB 28].

1. Spółgłoska **š** jako odpowiednik ogpol. **ś**:
 - a) w grupach spółgłoskowych: *Pisma owe (...)* *akademy (...)* **koszla-wia** *horendałną białoruszczyzną (...)* – 26/90/3¹⁸ oraz 24/130/3; (...) **nadeszła** *zgłoszenia piśmienne* – 26/4/3 oraz 27/10/3; (...) *podpisy (...)* **przeszła** *do Ligi Narodów (...)* – 31/110/1; (...) **przyszła** *do Warszawy 7 jeźdźców (...)* – 36/120/6 oraz 29/90/1, 35/60/6, 36/190/5; (...) **wykoszlawia** *orientację podróżnych* – 24/73/2; por. też: *Mokre powietrze jest* **rzeźkie** (...) – 37/1/9;
 - b) w wygłosie: **Chociaż** *provincia (...)* *sygnalizowała (...)* – 28/10/3; „*Ach* **jakiż** *ten rok był ciężki (...)*” – 26/1/1; *Mussolini odbył* **już** *rozmowy (...)* – 24/51/2; (...) **masaż** *lecniczy (...)* – 39/110/8; *Sprzedano więcej* **niż** *dwa miliony słoików* – 27/120/4; (...) *schylił się* **również**, *by lepiej widzieć* – 27/90/4; (...) *pierwotne formy* **wróżb** (...) – 35/100/3 (2 razy) oraz 8 poświadczeń.²⁰
3. Spółgłoska **ž** jako odpowiednik ogpol. **ż**:
 - a) w grupach spółgłoskowych: (...) *pikador zwierza* **drażni** – 24/48/2; *Zareczyły (...)* z **księżniczką** *włoską* – 30/230/2; *Pewnie* **możnaby** *tutaj znaleźć (...)* *literackie wpływy (...)* – 24/124/2; (...) *nauczyciele* **niezamożni** (...) – 27/40/3; **Oskarżać** *będzie p. prokurator (...)* – 25/250/3; (...) *wspomniałem tylko* **pobieżnie** (...) – 37/1/2; (...) **poważna** *instytucja zatrudni (...)* – 36/180/10; (...) *duże opady* **śnieżne** – 28/290/2; (...) *wolno polować (...)* *na* **żbiki** (...) – 37/1/5; (...) *uderzał w szyby drobnym* **żwirem** (...) – 31/150/4, a także 11 przykładów;²¹
 - b) poza grupami spółgłoskowymi: (...) *strajk* **dorożek** (...) – 31/140/2; (...) *tak* **dużo** *mówi (...)* – 25/40/2; (...) *witały go tłumy (...)* *jako (...)* **męża** *nauki* – 29/220/1; (...) **nadużył** (...) *pokładanego w nim zaufania* – 26/250/4; *Koniec świata* **odłożony!** – 25/40/4; (...) *straż (...)* **pożar** *umiejscowiła (...)* – 24/144/3; – *Czy (...)* *świadek nie* **pożyczał** *pieniędzy (...)?* – 24/95/4; (...) *bawi się (...)* *z dziećmi* **stróża** – 28/80/5; **Uważam**, *że jest to atak osobisty na mnie!* – 25/200/4; (...) *proces kojarzenia* **wrażen** (...) – 24/51/2; (...) *składy* **zbożowe** (...) – 39/110/8; (...) *po cenach* **zniżonych** (...) – 24/121/4; **Żaden**

¹⁸ SzWM 146 uznaje tę formę za niepoprawną.

¹⁹ Zarejestrowane w KurzW 237.

²⁰ Zob.: 24/8/2, 25/110/4, 25/240/3, 27/60/3, 28/20/3, 28/160/3, 34/330/3, 39/290/2.

²¹ Zob.: 24/121/3, 24/128/2, 25/10/2, 27/120/4, 28/30/3, 28/250/4, 29/50/1, 29/200/2, 34/270/4, 34/340/4, 36/310/12.

z trzech (...) – 28/110/3; **Żądajcie** słynnej marki francuskiej (...) – 28/270/4; (...) **żelazo** handlowe (...) – 26/60/3; **Żywność** pochodzenia roślinnego (...) – 24/107/3 oraz 44 poświadczenia²² omawianego zjawiska.

4. Spółgłoska **ż** jako odpowiednik ogpol. **ź** w grupach spółgłoskowych: (...) *wypłata zasiłków z akcji* **dorażnej** (...) – 27/140/4; *W obliczu* **groźby** wojennej (...) – 29/180/2; *Uniwersytet* (...) *rozpoczyna organizowanie* **luźnych** odczytów – 24/128/3; (...) *rysowały się* **niewyraźnie** kontury (...) *gór* – 24/51/2; (...) **5 października** *podał się do dymisji* – 37/301/6; (...) **późno** *w nocy* (...) – 29/170/1; *Sprawa etatów* **rzeźni** miejskiej – 39/290/4; (...) *akcja pomocy* **więźniom** (...) – 28/70/3; (...) **wyraźna** *zmiana nastroju* – 29/1/2; **Żle** *słyszysz?* – 38/110/6; *Najtańsze* **źródło** *zakupu* (...) – 27/30/4 oraz 24 przykłady.²³

Wahania spółgłosek szeregu ciszącego i szumiącego były niegdyś zjawiskiem ogólnopolskim [zob. KurzW 97], jednak w okresie międzywojennym uznawano je już za właściwość wymowy kresowej [zob. MęđJP-II 40].

Redaktorzy „Kuriera Wileńskiego” bardzo często mieszały grafemy oznaczające spółgłoski ciszące i szumiące, jednakże charakter niewątpliwie fonetyczny mają tylko zapisy z osobliwymi sz i ś, a także niektóre wystąpienia **ż** w grupach spółgłoskowych (np. zapis *drażni*), będące bądź archaizmami, bądź też skutkiem upodobnień fonetycznych, zwłaszcza przed spółgłoską miękką (formy z osobliwym **ż** mogą być hiperyzmami). Co się natomiast tyczy wymian **ż** // **ź** w innych pozycjach, to oczywiście mogą to być zwykle błędy druku, niemniej ich znaczne natężenie w badanych tekstach oraz obecność w innych drukach z Kresów północno-wschodnich wskazują, że przynajmniej część osobliwych grafemów odzwierciedla jednak wymowę. Mieszanie spółgłosek **ż** i **ź**, także poza grupami spółgłoskowymi, notowano zwłaszcza na terenach kowieńskich [zob. MęđPW 29–31]. Dochodziło do niego pod wpływem języka litewskiego, w którym występuje **ž** twarde i miękkie [zob. TurOP 117].

W wileńskiej prasie powojennej wahania spółgłosek szumiących i ciszących odzwierciedliły się znacznie słabiej niż w „Kurierze Wileńskim”. W obu źródłach wystąpiły charakterystyczne postaci kresowe w rodzaju: *koszlawić*, *nadeszła*, *przeszła*, *przyszła* [zob. MęđJP-II 40 i MęđJP-III 65–67].

²² Są to: 24/7/2, 24/49/3, 24/50/4, 24/64/3, 24/81/4, 24/85/2, 24/87/2, 24/107/1, 24/113/3, 24/117/2, 24/133/1, 24/136/4, 24/139/2, 24/150/1, 25/30/4, 25/60/4, 25/180/4, 25/230/2, 25/260/1, 25/280/2 (2 razy), 26/4/3, 26/90/3, 26/180/2, 27/20/3, 27/80/4, 27/90/3, 27/120/2, 27/120/3, 28/10/2, 28/10/3, 28/20/1, 28/50/2, 28/80/5 (2 razy), 28/220/2, 28/250/1, 28/290/2, 29/100/2, 29/220/1, 31/140/2 (2 razy), 35/240/6, 39/260/1.

²³ Zob.: 24/38/3, 24/44/3, 24/87/4, 24/112/2, 25/210/1, 25/280/5, 26/70/4, 26/190/3, 27/1/4, 27/110/4, 28/10/1, 28/30/6, 28/70/3, 28/100/2, 29/30/2, 29/50/1 (2 razy), 30/60/2, 34/290/10, 35/140/5, 35/310/6, 36/180/10, 38/90/4, 39/80/6.

Trzeba jednak podkreślić, że w tużpowojennej „Prawdzie Wileńskiej” nie ujawniły się wahania wskazanych spółgłosek [zob. MędpW].

W porównaniu ze stanem obserwowanym w „Kurierze” z lat 20. w rocznikach z lat 30. liczba poświadczeń zmniejszyła się kilkakrotnie (113 wobec 33).

WNIOSKI

Zjawiska dotyczące warstwy fonetycznej, a dokładnie systemu spółgłoskowego, dostrzeżone na łamach „Kuriera Wileńskiego” z lat 1924–1939, były stosunkowo liczne i przez badaczy wcześniejszych okresów uznane za charakterystyczne dla polszczyzny północnokresowej. W artykule przedstawiono 6 przykładów repartycji spółgłosek szumiących i syczących oraz 4 dotyczące mieszania spółgłosek szumiących i ciszących.

Te specyficzne fakty językowe odzwierciedliły się także w powojennej prasie wileńskiej, znacznie jednak słabiej niż w badanej gazecie. Należy podkreślić, że w wydawanej tuż po II wojnie światowej „Prawdzie Wileńskiej” nie ujawniły się wahania spółgłosek szumiących i ciszących.

Wśród omawianych cech z zakresu konsonantyzmu w badanych tekstach silniej zaznaczyły się wahania szeregu szumiącego i ciszącego (146 przykładów). Mieszanie spółgłosek szumiących i syczących poparte zostało 65 poświadczeniami.

Frekwencja tekstowa wyekscerpowanych zjawisk fonetycznych różniła się także w poszczególnych okresach. Dokładne dane liczbowe przedstawia poniższa tabela.

Frekwencja poszczególnych cech spółgłoskowych w latach 1924–1929 oraz 1930–1939²⁴

Zjawisko	Frekwencja tekstowa	
	Lata	
	1924–1929	1930–1939
Spółgłoska š jako odpowiednik ogpol. s	5	2
Spółgłoska s jako odpowiednik ogpol. š	11	6
Spółgłoska ž jako odpowiednik ogpol. z	8	1
Spółgłoska z jako odpowiednik ogpol. ž	16	11
Spółgłoska č jako odpowiednik ogpol. c	2	1

²⁴ Cechy fonetyczne uszeregowane zostały w takiej kolejności, w jakiej omówiono je w niniejszym artykule.

Zjawisko	Frekwencja tekstowa	
	Lata	
	1924–1929	1930–1939
Spółgłoska c jako odpowiednik ogpol. č	0	2
Spółgłoska š jako odpowiednik ogpol. ś	6	5
Spółgłoska ś jako odpowiednik ogpol. š	15	5
Spółgłoska ž jako odpowiednik ogpol. ż	67	13
Spółgłoska ž jako odpowiednik ogpol. ž	25	10

W porównaniu ze stanem stwierdzonym w „Kurierze Wileńskim” w rocznikach z lat 20., w tekstach z lat 30. można zaobserwować znaczny spadek frekwencji większości cech regionalnych. Tylko jedno zjawisko fonetyczne (spółgłoska **c** jako odpowiednik ogpol. **č**) ujawniło się nieco silniej w rocznikach z lat 30. niż w rocznikach okresu wcześniejszego. Stanowi to dowód, że w drugim dziesięcioleciu okresu międzywojennego grafia badanej gazety zbliżała się do wzorca ogólnopolskiego, odzwierciedlając tym samym stopniowe wyzbywanie się przez redaktorów „Kuriera Wileńskiego” fonetyzmów północnokresowych.

Wykaz źródeł

„Kurier Wileński” (1924–1939)

Skróty bibliograficzne

- DwiJB – B. Dwilewicz, 1997, *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
- KurzW – Z. Kurzowa, 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa.
- MęJP-II – J. Mędelska, 2000, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. II: *Lata 1945–1959*, Bydgoszcz.
- MęJP-III – J. Mędelska, 2001, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. III: *Lata 1960–1979*. Cz. I: *Fonetyka, słowotwórstwo, fleksja, składnia*, Bydgoszcz.
- MęJP-III (1) – J. Mędelska, 2004, *Język polskiej prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. III: *Lata 1960–1979*. Cz. II: *Słownictwo, wyrazy*, Bydgoszcz.
- MęPW – J. Mędelska, 1999, *Język „Prawdy Wileńskiej”. Północnokresowa polszczyzna kulturalna w początkach sowietyzacji Wilna i Wileńszczyzny*, Bydgoszcz.
- PihLP – A. Pihan-Kijasowa, 1999, *Literacka polszczyzna kresów północno-wschodnich XVII wieku. Fonetyka*, Poznań.

- SWil – A. Zdanowicz i in., 1861, *Słownik języka polskiego*, Wilno.
- SzwM – J. Szwed, 1931, *Mów poprawnie! Słownik błędów językowych*, Wilno.
- TrJS-I – J. Trypućko, 1955, *Język Władysława Syrokomli (Ludwika Kondratowicza). Przyczynek do dziejów polskiego języka literackiego w wieku XIX*, t. I, Uppsala.
- TurJCh – H. Turska, 1930, *Język Jana Chodźki. Przyczynek do historii języka polskiego na obszarze północno-wschodnim Rzeczypospolitej*, Wilno.
- TurOP – H. Turska, 1995, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie*, Vilnius.

Bibliografia

- M. Dawlewicz, 2000, *Słownictwo socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie*, Warszawa.
- Z. Kurzowa, 1985, *O polskich dialektach kresowych*, „Język Polski” LXV, s. 99–108.
- I. Masojć, 2001, *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
- J. Mędelska, 1993, *Język polski na Litwie w dziewiątym dziesięcioleciu XX wieku*, Bydgoszcz.
- A. Nagórko, 1992, *Wpływy rosyjskie na język polskiej inteligencji wileńskiej* [w:] H. Kubiak, T. Paleczny, J. Rokicki, M. Wawrykiewicz (red.), *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR*, Warszawa–Wrocław–Kraków, s. 139–147.
- K. Nitsch, 1925, *Język polski na Wileńszczyźnie*, „Przegląd Współczesny” (33), s. 25–32.
- J. Porayski-Pomsta, 1999, *O potrzebie badań nad sytuacją językową na dawnych kresach polskich* [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie. Materiały sympozjum „Socjo- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji językowej w Wilnie i na Wileńszczyźnie”*. Warszawa 16–18 października 1997 roku, Warszawa, s. 9–16.
- Z. Sawaniewska-Mochowa, 1991, *Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej* [w:] J. Rieger, W. Werenicz (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. VI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 223–254.
- Z. Sawaniewska-Mochowa, 1995, *Bibliografia prac o polszczyźnie kresowej za lata 1989–1993 (z uzupełnieniami do roku 1988)* [w:] J. Rieger (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. VIII, Warszawa, s. 265–282.
- E. Sękowska, 1998, *Umiejętności językowe i identyfikacja etniczna na przykładzie wileńskich rodzin etnicznie mieszanych*, „Przegląd Polonijny” nr 1, s. 123–131.
- J. Sordyl, W. Witkowski, 1993, *Elementy obcojęzyczne w polszczyźnie „Czerwonego Sztandaru” i „Kuriera Wileńskiego” (1989–1990)*, „Slavia Orientalis” XLII, s. 346–349.
- J. Sykulisz, 1935/36, *Spostrzeżenia nad błędami językowymi młodzieży szkolnej w Stonimie*, „Poradnik Językowy” z. 1, s. 9–11.
- H. Szwejkowska, 1936, *Dodatkowe uwagi o regionalizmach Mickiewicza*, „Język Polski” XXI, s. 109–110.
- H. Turska, 1930, *Język polski na Wileńszczyźnie* [w:] H. Turska (red.), *Wilno i Ziemia Wileńska*, t. I, s. 219–225, Wilno.

***On hesitations when selecting rustling, hissing and hushing consonants
in the interwar Polish language of “Kurier Wileński”
 (“The Courier of Vilnius”)***

Summary

This paper presents hesitations when selecting rustling, hissing and hushing consonants functioning in the Polish language of a daily newspaper published in the Vilnius region in the interwar period, addressed to the Poles living there. The specific phonetic phenomena in the area of consonantism which were incompliant with the general Polish standard of those days have been excerpted from “Kurier Wileński” (“The Courier of Vilnius”).

In order to exemplify the quoted phonetic facts, I use a study on the 17th-century literary Polish of the Northern Borderlands, studies describing the individual language of writers and poets associated with the Borderlands in the 19th and 20th centuries, a study on specific regional characteristics of the Polish language in the Vilnius area. I occasionally quote data from normative sources. I also refer to the linguistic layer of the Vilnius post-war press.

The analysis has shown that the phenomena regarding the phonetic layer, noticed in “Kurier Wileński” of the period 1924–1939, were relatively numerous and considered characteristic of the Northern Borderlands Polish language by the researchers of earlier periods. They were also reflected in the post-war Vilnius press, although less clearly than in the examined daily.

Trans. Monika Czarnecka